

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК РЕЗУЛЬТАТ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

У статті розглядаються питання необхідності формування сучасним суспільством толерантності як якості особи в інтересах успішного ведення культурного діалогу, міжкультурної співпраці і в цілях відвертання міжкультурних конфліктів, а також з'ясовано сутність поняття міжкультурна комунікація та толерантність.

Вступ

Сьогодні ми стоїмо на зламі двох тисячоліть, коли необхідно укласти фундамент нової філософії толерантності для позитивного, стійкого розвитку цивілізації і скласти зусилля народів для вирішення глобальних проблем людства. Минуле століття принесло людству багато безцінних наукових відкриттів, і також, нажалю, принесло дві найжорстокіші і найруйнівніші війни в історії людства, усе це створило умови розвитку глобалізації у світі.

Сучасні соціокультурні трансформації, багатовікова світова історія міжнародних, міждержавних і міжрелігійних конфліктів, ріст тероризму спричинили необхідність виховання людини з позитивною, толерантною свідомістю та поведінкою, людини здатної взаємодіяти з представниками інших національностей та культур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вивченням питань толерантності та ненасильницьких дій займалися філософи новітнього періоду (Є.Бистрицький, Р. Валітова, А. Гусейнов, М. Мчедлов, М. Романенко, Д. Шарп, В. Шалін та інші). Також в сучасній філософії найбільш глибоко проблеми толерантності розробляються М.Хом'яковим – в сфері середньовічної філософії, В. Лекторським, який розробив філософські моделі толерантності, створив класифікації цього явища; Н. Юровських – автором, яким розглянута толерантність як особистісний і культурний феномен; Н. Круглової, яка вивчала генезис та типологію толерантності, Е. Магометовой, яка розглядала толерантність як принцип культури, В. Мироновим, який вивчав в соціально-філософському плані толерантність як екзистенціальний стан людини; С. Хамової, яка розробляла управлінські моделі формування етнічної толерантності.

Постановка проблеми

В зв'язку із складними процесами в глобалізованому світі проблема міжкультурної взаємодії виступає особливо актуальною. В контексті цих процесів особливого значення набувають проблеми взаємовідносин і взаємодій між представниками різних культур. Це обумовлено тим, що ефективна взаємодія етнічних культур у світі з необхідністю припускає формування такої якості у їх представників, як здібність і готовність до міжкультурного діалогу. Саме тому на перший план в сучасній соціокультурній ситуації виходять проблеми формування толерантності в міжкультурній комунікації.

Метою даної статті є з'ясування і уточнення сутності поняття «толерантність» як результату міжкультурної комунікації і як якості особи в інтересах успішного ведення культурного діалогу,

міжкультурної співпраці і в цілях відвертання міжкультурних конфліктів.

Виклад основного матеріалу

Глобальні проблеми людства – комплекс проблем і ситуацій, що зачіпають життєві інтереси всіх народів світу і вимагають для свого розв'язання колективних зусиль світової громадськості. Глобальні проблеми потребують і глобальних рішень. Для цього необхідне широке міжнародне співробітництво і координація зусиль усього людства в різних сферах: політичній, економічній, науковій, освітянській тощо. Серед одних із важливих глобальних проблем є вирішення поставлених сучасною епохою проблем освіти і соціального забезпечення, культурної спадщини й моральних цінностей.

В процесі міжкультурної взаємодії індивіди прагнуть до взаєморозуміння і згоди шляхом досягнення компромісу між власними культурними цінностями з аналогічними цінностями індивіда. Вирішальною обставиною тут виступає визнання взаємодіючими сторонами одне одного в якості рівноправних учасників спілкування, відносини між якими повинні будуватися на принципах довіри, поваги, доброзичливості, рівності і свободи вибору. При цьому реалізація ними своїх інтересів і цілей припускає також невтручання в справи одне одного і збереження самостійності. Такий тип взаємодії визначається в науці терміном «толерантність».

Основа толерантності складає взаємне визнання одне одного суб'єктами взаємодії рівноправними учасниками процесу, яка пропонує усвідомлення ними взаємної корисності, що припускає взаємну зацікавленість, взаємній повазі і врахування інтересів, здатність жертвувати частиною власних інтересів заради суспільних благ. В такому випадку толерантність проявляється як позитивна міжкультурна компетентність в структурі якої позитивний образ власної культури співіснує з позитивним ціннісним відношенням до інших культур.

Поняття «толерантність» особливо активно почало використовуватися у зв'язку з намаганнями світової спільноти насамперед таких організацій як ООН, ЮНЕСКО врегулювати міжнародні відносини. В науковій літературі толерантність розглядається як повага і визнання рівності, відмова від домінування і насилля, визнання багатомірності людської культури, норм поведінки, відмова від зведення цієї різноманітності до однорідності або домінування якоїсь однієї точки зору.

На рубежі XIX-XX сторіч термін «толерантність» став зустрічатися на сторінках філософських і, що немало важливе, педагогічних словників. Так, в «Словнику громадських наук» термін

«толерантність» означає «терпиме ставлення до чужого способу життя, поведінки, вірувань, традицій, цінностей, ідеалів, політичних смаків і позицій, яке забезпечує право і свободу кожної людини мати свої судження і позиції в соціальному світі» [7, с. 386]. Універсальний словник-енциклопедія трактує толерантність як «визнання за іншими права на погляди й смаки, відмінні від поглядів оцінюючого; не підтримує ні антигуманних, ані злочинних ідей» [9]. Енциклопедія політичної думки розглядає толерантність як «обачне рішення не забороняти, не обмежувати і не оспорювати поведінку, що її хтось не схвалює, навіть якщо він і має потрібну для цього владу чи авторитет. Толерантність притаманна індивідам, інституціям і суспільству. Несхвалення може бути моральним чи позаморальним (на ґрунті відрази). Коли якийсь учинок чи практична діяльність не схвалюються з моральної точки зору, толерантне ставлення до них зазвичай вважають особливо проблематичним або навіть парадоксальним: толерантність позірно диктує, що слід дозволяти те, що є неправильним. Коли людина не має влади захищати несхвалюваний спосіб поведінки, її схильність до толерантності можна все ж убачати в самій мовчазній згоді. Однак толерантністю не є невтручання, яке є просто наслідком невігластва стосовно природи несхвалюваного способу поведінки. Існує певна неунікна розпливчастість у тому, наскільки зобов'язальними чи стримувальними мають бути обмеження щодо несхвалюваного способу поведінки, які все ще залишаються в межах толерантності» [9]. В «Словнику філософських термінів» поняття «толерантність» тлумачиться як «моральна якість, яка характеризує відношення до людини, що належить до іншої раси, національності, культурної традиції, релігійної конфесії як до рівно гідної особи [8, с. 590].

Толерантність – це терпимість до ідей, вірувань, переконань, традицій, звичаїв, способу життя інших людей, їхніх спільнот. На індивідуальному рівні вона виявляє себе як умонастрій, життєво-психологічна установка, яка дозволяє бачити в іншому (політичному, конфесійному, культурному) «я» чи «ми» цінність рівнозначну власному «я» чи «ми». Тобто, – це своєрідне поборювання нетерпимості, несприйняття чужого, інакшості на рівні власної совісті, вияв поваги і розуміння «чужої правди», істини, думки, іншого світосприйняття, іншого бачення проблем і шляхів їх розв'язання [10, с. 6].

В.Лекторський виділяє чотири можливі способи розуміння толерантності: 1) як байдужість; 2) як неможливість взаєморозуміння; 3) як поблажливості до слабкостей інших, що поєднується з деякою долею презирства до них; 4) як критичний діалог. Він вважає четверте розуміння єдиною плідним в сучасних умовах. Це розуміння толерантності демонструє, що існує не лише змагання різних культур і ціннісних систем, філософських поглядів, в ході, якого вони намагаються показати свої переваги і, якщо не можуть цього зробити, сходять з «сцени». На ділі кожна культура або ціннісна пізнавальна система не лише вступає в боротьбу з іншою системою, але і намагається враховувати досвід іншої системи, розширюючи тим самим свій

власний. Таке розуміння толерантності є дуже значимим [4, с. 46].

Таким чином, толерантність за В.Лекторським розуміється в різних способах, починаючи з байдужості до існування різних поглядів, поблажливості в ставленні до об'єкта і закінчуючи змаганням різних філософських поглядів, під час якого кожен намагається довести свою правоту або ж з повагою поставитись до чужої позиції, прийнявши її такою, яка вона є. Цю точку зору не поділяє П.Кінг, який розглядає шість можливих варіантів ставлення одного суб'єкта до іншого, його поведінки, переконань:

- 1) несхвалення в поєднанні з прийняттям (толерантність);
- 2) несхвалення в поєднанні з неприйняттям (інтолерантність);
- 3) індиферентність у поєднанні з прийняттям (позитивна доцільність);
- 4) індиферентність у поєднанні з неприйняттям (негативна доцільність);
- 5) схвалення в поєднанні з прийняттям (фаворитизм);
- 6) схвалення в поєднанні з неприйняттям (жертва) [11, с. 172].

Як бачимо, на відміну від В.Лекторського, П.Кінг не вважає байдужість різновидом толерантності. Таким чином, на думку П. Кінга, бути толерантним означає «терпіти, зносити, миритися з людиною, діяльністю, ідеєю, організацією, котру в дійсності схвалюєш».

За К. Ясперсом толерантність також не є виявом байдужості. Як зауважує мислитель, вона «виникає скоріше за все через зарозумілість, впевненість у володінні істиною і постає як перша стадія нетерпимості у вигляді прихованого презирства». К.Ясперс також наголошував, що «світовий порядок може бути здійснений лише за наявності терпимості. Нетерпимість означає насильство, витіснення, агресію. Терпимість, навпаки, відкрита, терпима людина усвідомлює свою обмеженість, хоче об'єднатися з іншими людьми у всій відмінності їх думок, не прагнучи привести всі вистави і ідеї віри до спільного знаменника. Кордон терпимості складає лише повна нетерпимість. Проте кожна людина, якою б нетерпимою не була її поведінка, має бути здібною до терпимості, тому що вона людина» [14, с. 233].

За визначенням О. Асмолова термін «толерантність» виражає три пересічні значення: 1) стійкість, витривалість; 2) терпимість; 3) допуск, допустиме відхилення. О. Асмолов в статті «Про сенси поняття толерантність» пише: «Толерантні установки, ... проявляють себе активною життєвою позицією, що припускає захист прав будь-якої людини і відношення до проявів нетерпимості, як неприпустимим» [1, с. 155]. Схоже визначення толерантності знаходимо в роботі Б. Уільямса «Толерантність – це позиція, що закликає до активності, до встановлення духовного зв'язку з іншими. Керуючись нею, як принципом гуманного спілкування, приходять до розуміння «іншого», а від цього до визнання його прав» [13, с. 10].

Р. Валітова дає наступне визначення толерантності: «...є абсолютно особливий вид відношення, розумний компроміс, що дозволяє

поєднувати особове, близьке, придбане або вироблене самостійно з новим, стороннім. Це результат діяльності, вільного від догматизму розуму, свідцтво розкріпаченості і незакомплексованості духу» [2, с. 33].

Схоже визначення дає М. Мчедлов, який говорить, що «...толерантність – це якість культури (моральної, правової, політичної) кожного суспільства, будь-якого соціального шару, кожного громадянина, не дивлячись на стать, вік, етнічну, конфесійну чи расову приналежність. Толерантність має різні форми: особиста, громадська (відбита в моралі, устоях, громадській психології, свідомості), державна (відбита в законодавстві, політичній практиці)» [12, с. 9, 19]. М. Мчедлов у своєму дослідженні характеризує три види толерантності: етнічна, політична та релігійна толерантність.

Таким чином, в науковій літературі толерантність розглядається як повага і визнання рівності, відмова від домінування і насильства, визнання багатовимірності і різноманіття людської культури, норм поведінки, відмови від зведення цього різноманіття до одноманітності і переважання якої-небудь однієї точки зору. Виходячи із сказаного можна розглядати толерантність як почуття терпимості і шанобливого ставлення до культури і думок інших людей, не співпадаючими з власними.

Толерантність допускає право представника будь-якої культури на вільне вираження своїх поглядів і реальну поведінку у практичному житті при одночасному доброзичливому відношенні до культури, поведінки і думок інших людей.

Розглядаючи толерантність як результат міжкультурної комунікації, звернемо увагу на те, що практично будь-яка людина здатна інтуїтивно відрізнити нормальну поведінку від девіантної, але ця якість не є природженою для людини. Вона формується в процесі практичного спілкування людей і виражає їх історичний досвід колективних і індивідуальних представників, почуттів і установок. У зв'язку з цим толерантність є результатом процесу міжкультурного спілкування, в якому виховується почуття поваги до інших народів, їх традицій, цінностей і досягнень, усвідомлень несхожості і прийняття усього етнічного і культурного різноманіття світу. Моделлю толерантних стосунків у такому контексті являється таке суспільство, в якому панують свобода і терпимість до будь-якої думки, а також виразів власних вірувань та істин.

Толерантність як імператив взаємодії народів і культур ґрунтується на існуванні відмінностей в людських суспільствах і повазі цих відмінностей.

Толерантний підхід в міжкультурній комунікації означає, що ті або інші культурні особливості індивіда або групи визнаються лише одними з багатьох і не можуть підпорядкувати собі усі інші. Він виступає як умова збереження відмінностей, як право на відмінність, несхожість, інакшість. При такому підході сприйняття чужої культури відбувається на основі порівняння колишнього досвіду і нового, порівняння з аналогічними елементами власної культури одночасно на раціональній і чуттєво-емоціональній основі. Почуття людини стимулюють розуміння або

перешкоджають йому, встановлюють його межі. В ході цього порівняння відбувається уживання у світ чужої культури.

Міжкультурна комунікація – це процес взаємного зв'язку та взаємодії представників різних культур. Це специфічна суб'єкт-суб'єктна взаємодія, у якій відбувається обмін інформацією, досвідом, уміннями й навичками носіїв різних типів культур [5, с. 273].

Як багатопланове поняття міжкультурна комунікація охоплює дві головні складові – культуру й комунікацію. Воно стало популярним, коли почали застосовувати в науці порівняльні дослідження різних культур і їх складових. Адже поняття культура розвивалося історично. Спочатку воно означало процеси освоєння людиною природи, виховання і навчання, але вже з другої половини XVIII ст. починає розглядатися як особливий аспект життя суспільства, пов'язаний зі способом існування людської діяльності, і такий, що характеризує відмінність людського життя від інших живих істот. З кінця XIX – першої половини XX ст. у дослідженні проблематики культури стали активно використовувати досягнення антропології, етнології, структурної лінгвістики, семіотики й теорії інформації. Унаслідок цього культуру почали розглядати як інформаційний аспект життя суспільства, як соціально значущу інформацію, що регулює діяльність, поведінку та спілкування людей [6, с. 380]. Сьогодні нараховується більше ніж 500 різних визначень культури. Усі вони були розділені на 6 класів (за Кребером, Клакхоном): 1. Описові визначення, які інтерпретують культуру як суму всіх видів людської діяльності, звичаїв, вірувань. 2. Історичні визначення, які пов'язують культуру з традиціями й соціальним досвідом суспільства. 3. Нормативні визначення, які розглядають культуру як сукупність норм і правил, що організують людську поведінку. 4. Психологічні визначення, відповідно до яких культура є сукупністю форм набутої поведінки, що виникла в результаті пристосування й культурної адаптації людини до навколишніх умов життя. 5. Структурні визначення, які представляють культуру у вигляді різного роду моделей чи єдиної системи взаємопов'язаних феноменів. 6. Генетичні визначення, що ґрунтуються на розумінні культури як результату адаптації людських груп до середовища свого проживання [3, с. 259].

Поняття комунікація теж має багато визначень, але найчастіше його трактують як механізм, що забезпечує існування й розвиток людських відносин, який вміщує в собі всі смислові символи, засіб їх передання в просторі та збереження в часі [6, с. 381].

Прояви толерантності в міжкультурній комунікації носять відносний характер.

Різні прояви толерантності виражаються в тому, що американці в процесі взаємодії набагато більше, ніж росіяни, прагнуть до компромісу і згладжування протиріч, тоді як росіяни більше схильні до емоцій і крайнощів. Крім того, американці зазвичай чекають швидких рішень і дій, а росіяни мають тенденцію швидко вичікувати, перевіряючи надійність своїх партнерів і встановлюючи з ними більше довірчі стосунки.

Позитивне розуміння толерантності досягається через з'ясування її протилежності – інтолерантності. Виходячи з визначення толерантності,

ідентифікуємо інтолерантність як якість особи, що характеризується негативним, ворожим відношенням до особливостей культури тієї чи іншої соціальної групи, до інших соціальних груп загалом або до окремих представників цих груп.

У основі інтолерантності лежить неприйняття іншого через те, що він виглядає інакше думає інакше, поступає інакше. В результаті цього формується нетерпимість, яка породжує прагнення до панування і знищення, до відмови в праві на існування тому, хто дотримується інших соціокультурних норм. Основним принципом в міжкультурній комунікації може служити принцип діалогу, який дозволяє сполучати в мисленні і діяльності людей різні культури, форми діяльності, ціннісні орієнтації і форми поведінки. Це значення діалогу, на наш погляд обумовлено тим, що:

– діалог розглядається не лише в якості евристичного прийому засвоєння яких-небудь знань, але і як чинник, який визначає суть і сенс передаваної інформації;

– діалог надає реальний практичний сенс взаємодії культур, що спілкуються між собою;

– діалог стає постійно діючою основою в розвитку взаємодії культур.

Підкреслимо ще раз, що принцип діалогу, поширюваний в сферу міжкультурної комунікації, означає повагу і визнання усіх національних культур в структурі сучасної світової культури. Тут основним змістом є формування терпимого відношення до людей, що різняться за етнічними, релігійними та іншими ознаками.

Висновки

Таким чином, виходячи з приведених вище визначень толерантності і помічених в них характеристик, можна зробити висновок про необхідність формування толерантності як якості особи в інтересах успішного ведення культурного діалогу, міжкультурної співпраці і в цілях відвертання міжкультурних конфліктів.

Толерантність необхідна стосовно особливостей різних народів, націй, релігій, культур. Вона не тільки робить можливим спілкування, але й виявляється ознакою впевненості в собі й усвідомленням надійності власних позицій, ознакою відкритої для всіх ідейної течії, що не боїться порівняння з іншими точками зору і не уникає духовної конкуренції. Від того, як людина взаємодіє з соціальним оточенням, наскільки успішні її контакти з людьми, залежить ефективність її діяльності і життя. Конфлікти, що виникають у сфері міжособистісного спілкування, ведуть до тривалих післяконфліктних переживань (післяконфліктного резонансу). Нетактовність, грубість, нетерпимість – показники низької комунікативної культури. Показником високої культури спілкування може бути ефективна взаємодія партнерів, які відчувають антипатію. У цьому випадку індивід здатен розмежувати

найважливіші компоненти комунікативного процесу – взаємовідношення і взаємодію, і одночасно свідомо управляти ними. У цій ситуації неприйняття цінностей партнера, саме толерантне ставлення до нього виступає основою взаємодії.

Феномен глобалізації, маючи у своїй основі значний творчий, позитивний ресурс, разом з тим породжує гострі проблеми, нові виклики, сприяє глобальному продукуванню суттєвих протиріч, колізій, джерел нетерпимості, зокрема в духовно-культурній сфері. Тому зростає усвідомлення необхідності співпраці людей і привабливість ідей толерантності. Толерантність – одна із необхідних якостей громадського суспільства. Толерантності потрібно вчитися, розуміти, що терпимість до себе ми будемо відчувати, коли будемо виявляти терпимість до інших.

У подальших наукових дослідженнях планується розглянути толерантність як невід'ємний компонент розвитку громадянського суспільства.

Список літератури

1. Асмолов А.Г. На пути к толерантному сознанию / А.Г.Асмолов. – М.: Смысл, 2000. – 255 с.
2. Валитова Р.Р. Толерантность: порок или добродетель? / Р.Р.Валитова // Вестник Московского ун-та. Серия 7. Философия. – М., 1996. – №1. – С. 33-37.
3. Грушевицкая Т.Г. Основы межкультурной коммуникации: [учеб. для вузов] / Т.Г.Грушевицкая, В.Д.Попков, А.П.Садохин; [под ред. А. П. Садохина]. – Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 352 с.
4. Лекторский В.А. О толерантности, плюрализме и критицизме / В.А.Лекторский // Вопросы философии. – №11. – 1997. – С. 46-54.
5. Подольська Є.А. Кредитно-модульний курс культурології: навч. посіб. / Є.А.Подольська, В.Д.Лихвар, Д.Є.Погорілий. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 368 с.
6. Сенченкова Т. Комунікація як чинник діалогу культур [Електронний ресурс] / Т.Сенченкова // Держава і суспільство. – С. 379-384. – Режим доступу до журн.: <http://www.scribd.com/doc/5346175> 71%D0%9A%D0%9E%D0%9C%D1%83%D0.
7. Словарь общественных наук / [авторы-составители: Е.А.Подольская, Д.Е.Погорельный, В.Д.Лихвар]. – Ростов н/Д: «Феникс», 2006. – 475 с.
8. Словарь философских терминов / [науч. ред. В.Г.Кузнецова]. – М.: ИНФРА-М, 2007. – XVI, 731 с.
9. Толерантність [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://slovoopedia.org.ua/29/53410/22093.html>.
10. Толерантність: теорія і практика. Роздуми філософів і релігієзнавців. Міжнародні правові документи (витяги) / [упоряд., автор передмови Бабій М.Ю]. – К.: Відділення релігієзнавства Ін-ту філософії ім. Г.С.Сковороди, 2004. – 125 с.
11. Толерантное сознание и формирование толерантных отношений (теория и практика): сб. науч.-метод. ст. 2-е изд., стереотип / ответств. ред. С.К.Бондырева. – М.: Изд-во Московского псих.-соц. ин-та; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2003. – 368 с.
12. Толерантность / [общ. ред. М.П.Мчедлова]. – М.: Республика, 2004. – 416 с.
13. Уильямс Б. Нескладная добродетель / Б.Уильямс // Курьер ЮНЕСКО. – 1992. – № 6. – С. 10-16.
14. Ясперс К. Смысл и назначение истории / К.Ясперс; [пер. с нем. М.И.Левиной, 2-е изд.] / К.Ясперс – М.: Республика, 1994. – 527 с.

Ю.Г. Малинка

ТОЛЕРАНТНОСТЬ КАК РЕЗУЛЬТАТ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

В статье рассматриваются вопросы необходимости формирования современным обществом толерантности как качества лица в интересах успешного ведения культурного диалога, межкультурного сотрудничества и в целях предотвращения межкультурных конфликтов, а также выяснена сущность понятия межкультурная коммуникация и толерантность.

Y. Malynka

TOLERANCE AS A RESULT OF CROSS-CULTURAL COMMUNICATION IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

In the article the questions of necessity of forming of tolerance modern society as internalss of person are examined in interests of successful conduct of cultural dialogue, cross-cultural collaboration and for prevention of cross-cultural conflicts, and also essence of concept is found out cross-cultural communication and tolerance.